

Dezelfde religie, maar een conflict over ‘heilige’ overtuigingen

Twee ouders in een mediation voor een conflict over een hoofddoek. Waar komt dit conflict uit voort? Mediator Liesbeth Klaver vond de bron bij hun identiteit. En ging bij de filosofie te rade hoe hiermee om te gaan. Hoe hielpen haar inzichten de strijdende ouders ieders identiteiten te erkennen?

Ze droeg haar hoofddoek zo gracieus dat ik een gevoel van jaloezie moest onderdrukken. Afgaand op het uiterlijk kon ik mij nauwelijks voorstellen dat het dragen van een hoofddoek een punt van conflict zou kunnen zijn. Met haar hoofddoek liet de moeder zien dat zij tot de moslimgemeenschap behoort en wilde behoren. Dat was het probleem niet.

Het ging ook niet over haar hoofddoek, maar over het dragen van een hoofddoek door haar dochter, van veertien. De moeder wilde dat niet opleggen, de vader wel.

Het conflict was zo hoog opgelopen dat samenwonen niet langer ging. De ouders beleden weliswaar hetzelfde geloof, maar hadden ieder voor zich verschillende ‘heilige’ overtuigingen over dit religieus fenomeen. Ik trad op als mediator. En probeerde na te gaan wat ik zelf versta onder een ‘heilige’ overtuiging. Heilig verwijst naar heel, maar wat betekent dat in dit conflict?

Het sacrale

Als ik aan heilig denk, dan gaan mijn herinneringen terug naar een zondag in december, toen ik vijf jaar was. Ik mocht met mijn buurmeisje naar

de zondagsschool. Na afloop kreeg ik een kalender. Een hard kartonnen achterkant met twee gaatjes, waar je met pinnetjes een blok aan kon bevestigen. Mijn moeder had de kalender in mijn kamer opgehangen en ik vond het plaatje zo mooi dat ik spontaan mijn handen vouwde om het gevoel toe te laten wat ik, later, het sacrale of mystieke, ging noemen. Op de afbeelding stonden mensen in gewaden in lichte pasteltinten, waarover ook nog een soort mist hing. In het midden een baby'tje, goudomrand. Alle mensen hadden een stralenkrans rond hun hoofd.

Een dergelijke ervaring had ik, jaren later, toen ik het boek *Moeder en zoon* van Gerard Reve las. De ik-persoon in deze autobiografische roman verzamelde na de Kerstdagen kerstbomen. Hij haalde daar de achtergebleven attributen uit: plukjes engelenhaar, kapotte kerstballen en restjes kaars. Hiermee versierde hij een van de kerstbomen die hij in de schuur van zijn ouderlijk huis had opgesteld en beleefde daar zijn verlate kerstmomenten. De ik-persoon kwam uit een communistisch milieu waar geen ruimte was voor dergelijke ervaringen. *Moeder en zoon* gaat over de bekering van de hoofd-

het conflict

Door **Liesbeth Klaver**

Foto: **pexels.com CC**

De mensen op de foto komen niet in het verhaal voor.

persoon tot het katholieke geloof. Hij is op zoek naar de betekenis van de betovering die de kerk bij hem teweegbrengt en waarover hij tegelijkertijd sterke twijfels heeft.

In deze twee voorbeelden gaat het om individuele ervaringen. Zowel voor mij als voor de hoofdpersoon uit *Moeder en zoon* was de omgeving van belang, vooral als tegenwicht. De betovering, of de verbinding met het hogere, was daarin geen alledaagse kost. Het zijn voorbeelden uit de oude doos, uit de tijd dat de christelijke religie nog een zware stempel drukte op onze samenleving. In het conflict van de ouders aan mijn tafel ging het naar mijn inschatting niet om het sacrale, ofwel 'heelijkheid' in verbinding met het 'hogere'. Op dit punt was er tussen hen geen onenigheid. Maar wat was het dan wel?

Onttoveren en zingeving

Er wordt gezegd dat christenen met de ontkerkelijking hun wereld hebben 'onttoverd'. De kerken zijn 'omgetoverd' tot boekhandels, huizen en appartementencomplexen. Ons straatbeeld is de laatste decennia aangevuld met moskeeën en andere gebedshuizen.

Als ik aan onttoveren denk, dan roept dat bij mij het verdwijnen van het sacrale, het mystieke op. Maar bij het leeglopen van een groot deel van de

christelijke kerken wordt algemeen aangenomen dat kerkgangers geen houvast meer konden vinden bij het doorgronden van hun grote levensvragen ofwel de zin van hun bestaan. Heeft de heiligheid, de heilige overtuigingen van de vader en de moeder dan te maken met zingeving, met het doorgronden van hun diepste levensvragen? Zijn zij daarover in conflict geraakt?

Het viel mij tijdens de mediation op dat de ouders elkaar wederzijds nauwelijks verwijten maakten. Na de tweede sessie hadden zij zelfs weer wat gemeenschappelijke activiteiten ondernomen met hun dochter. Ik hoopte stiekem dat zij hun conflict gingen relativeren. Maar daarmee zat ik fout. Zodra we op het punt kwamen van het dragen van de hoofddoek door de dochter, stonden de ouders lijnrecht en compromisloos tegenover elkaar. Het raakte hun diepste overtuigingen, met andere woorden: hun identiteit. Was de betekenis van hun conflict een wederzijdse aantasting van hun identiteit, waarbij de moeder worstelde met de angst om haar kind te verliezen en de vader om verloren te gaan, voor de gemeenschap of later in het hierna-maals? Kon ik dit conflict duiden als een conflict tussen een persoonlijke identiteit van de moeder en een identiteit die de vader ontleende aan een collectieve, religieuze identiteit?

Ook deze constatering riep weer vragen bij mij op, want wat is het verschil tussen een identiteit die je ontleent aan persoonlijke overtuigingen en een identiteit die voornamelijk is ontleend aan een (religieuze) gemeenschap? Kan dit onderscheid wel zo duidelijk worden gemaakt? Ik ging te rade bij de filosofie.

Wat zegt de filosofie over identiteit?

Eenvoudige antwoorden zijn niet voorhanden. Ook de filosofie worstelt met het begrip identiteit – in ieder geval met de persoonlijke identiteit. Met name de filosofen Locke en Hume, die zich hierin hebben verdiept, zijn niet staat om uit te leggen dat een persoon op twee verschillende tijdstippen nog steeds dezelfde persoon is. De Griekse filosoof Plutarchus heeft dit vraagstuk voor het eerst geformuleerd als *de paradox van het schip van Theseus*. Zijn vraag is: is het oorspronkelijke schip nog wel hetzelfde schip, nadat je gaandeweg de meeste onderdelen van het schip hebt vervangen? Mijn herinnering aan de afbeelding op de kalender en wat dit bij mij teweegbracht, weet ik nog. Je zou kunnen zeggen dat die ervaring onderdeel is van mijn ontwikkeling, al heeft het sacrale of het mystieke voor mij een heel andere betekenis gekregen. De bewuste kalender koppel ik nu aan mijn fascinatie voor kitsch.

Mijn identiteit en mijn daaraan gekoppelde overtuigingen zijn kennelijk nogal fluïde. Daarbij kan

ik ook met mijn identiteiten spelen: ik kan mijzelf anders voordoen dan ik ben en ik kan dingen voor anderen verborgen houden. In de ene gemeenschap kan ik anders zijn dan in de andere.

Hoe zit het dan met de continuïteit van mijn identiteit? Bovendien ken ik ook voorbeelden van individuele overtuigingen die zich op basis van ervaringen en gedachten daarover min of meer hebben vastgezet. Ik ken bijvoorbeeld personen die zich, ongewild, steeds maar weer op dezelfde wijze in moeilijke situaties manoeuvreren. Het omgekeerde is ook het geval.

En om op mijn eerdere vraag terug te komen: hoe verhoudt de individuele identiteit zich tot een collectieve identiteit? Bij een strenge collectieve (religieuze) identiteit zijn regels en voorschriften bepaald. Zozeer dat vaak alternatieve visies worden uitgesloten. Dit vereist overtuiging van de leden van de gemeenschap en dient onderhouden te worden. Het sacrale gebonden aan rituelen lijkt daarbij van onschatbare waarde. Maar ook kledingvoorschriften, zoals het dragen van een hoofddoek, kunnen daarvan deel uitmaken. Elk lid van een dergelijke gemeenschap ontleent zijn identiteit aan de collectieve identiteit. Dit is een keuze, die het veranderlijke van de persoonlijke identiteit, in ieder geval voor een deel, vastzet. Het kan verwarrend zijn dat je meestal deel uitmaakt van meer gemeenschappen. Die van de (rechts)staat en van de kerk of de moskee bijvoorbeeld.

Kortom, allerlei overwegingen die ik niet zomaar kon omzetten in een oriënterende vraag waarmee ik het conflict van de ouders in onze mediation bespreekbaar kon maken.

Wat nu als ze er niet uitkomen? Als zij hun conflict aan de rechtbank moeten voorleggen voor een uitspraak?

Wat zegt de rechtspraak?

In 2015 is een eerste verkenning verschenen op basis van gepubliceerde jurisprudentie: *Religie en cultuur in familierechtelijke beslissingen over kinderen* van Merel Jonker, Rozemarijn van Spaendonck en Jet Tigchelaar. Vooraf merken de auteurs op dat het om begrippen gaat met veel betekenissen en aspecten, die in de rechtsspraak niet eenduidig worden gebruikt. Geen eenduidig gebruik van de betekenis dus, maar is het reëel om dit van de rechtspraak te verwachten?

In de studie onderscheiden de onderzoekers bewuste normatieve overtuigingen, zoals opvoedregels en onbewuste diepgewortelde houdingen, die de identiteit van groepsleden en de identiteit van de groep als geheel beïnvloeden, alsmede de praktijken die zijn ingegeven door de bovengenoemde overtuigingen en houdingen. Dit brengt

me een stapje verder: er wordt een onderscheid gemaakt tussen bewuste normatieve overtuigingen en onbewust diepgewortelde houdingen en een daaraan gekoppelde praktijk. Maar hoeveel verder brengt me dit? Leidt dit onderscheid dan wel tot een vraag die ik aan de ouders kan voorleggen?

Een van de slotconclusies van de studie is dat buiten het belang van het kind, religie en cultuur een zeer beperkte rol spelen bij de overwegingen waar het gaat over de zelfstandige rechten van het kind in de rechtspraak.

Het conflict

Op het moment dat de mediation in een impasse raakte, besloot ik aan de ouders te vragen of zij aan elkaar wilden uitleggen wat hun overtuiging doet met de gevoelens voor hun dochter. Haar weigering om een hoofddoek te dragen dreef een wig in hun overtuigingen over het ouderschap, terwijl zij beiden erg veel om haar geven. Tegelijkertijd was de dochter zelf bezig met de vorming van haar identiteit.

Er kwamen drie begrippen bovendrijven: angst, bescherming en vrije keuze. De moeder wilde haar kind beschermen door haar 'bij zich te houden'. Bij haar leefde de angst dat zij de dialoog met haar dochter zou verbreken door te eisen dat hun dochter een hoofddoek draagt. Zij wilde haar beschermen door haar te begeleiden en gaf haar per definitie een vrije keuze. Voor de vader betekende de hoofddoek ook bescherming en tevens het symbool van een vrije keuze, namelijk voor Allah. Hij vond dat zijn dochter die keuze pas weloverwogen kan nemen als zij achttien is. Tot die tijd moeten de ouders 'het goede' voorleven.

In de mediation werd de onverzettelijke overtuiging van de moeder glashelder. Haar keuze was, zo zou je kunnen zeggen, 'onvervreemdbaar'. Iets dat je niet van haar kunt afnemen en dat deel uitmaakt van haar identiteit. Voor haar geen zinvol (heel) bestaan, zonder haar dochter.

Met haar keuze kwam op zijn beurt de vader ook voor een keuze te staan. Hoe 'onvervreemdbaar' waren zijn keuzes voor hem? Het enige dat ik voor deze ouders in de mediation kon doen, was samen met hen de keuzes waar ze voor stonden helder krijgen.

Op het moment dat deze helder werden uitgesproken, volgde er een indringende stilte.

De ouders hebben een ouderschapsplan gemaakt, waarin zij, zoals dat heet, tot volledige overeenstemming kwamen. Op het punt van de hoofddoek spraken zij af dat zij beiden met hun dochter hun eigen overtuiging gingen bespreken. Met de eis van het dragen van de hoofddoek zouden zij soepel omgaan. 'Het is goed zo,' zei de vader, 'ik ga tekenen.' ●

Liesbeth Klaver is orthopedagoog en filosoof, mediator, bijzondere curator en ouderschapsonderzoeker.